

Verbaal geweld in de Nederlandse literaire kritiek: Het Brusselse tijdschrift *De Argus* 1825-1826 ¹

JANNEKE WEIJERMARS

University of Antwerp, Belgium

Prinsstraat 13, kamer D219

2000 Antwerpen, België

janneke.weijermars@ua.ac.be

Verbal Abuse in the Dutch Literary Reviewing: The Brussels Review *De Argus* 1825-1826

Abstract. During the United Kingdom of the Netherlands 1815-1830, when the Low Countries were united under king Willem I, a new Dutch literary review *De Argus* was published in Brussels. The editors had the intention to build up a Dutch literature for the whole new nation, with originality, patriotism and simplicity as its features, but they used unorthodox methods to achieve their goals. In this study we investigate the traditional and new aspects of *De Argus's* reviews. For that we will zoom in on the principle of politeness, which was normally used by late eighteenth-century and early nineteenth-century reviewers to protect an open literary debate.

Keywords: United Kingdom of the Netherlands; literary review; Lodewijk Gerard Visscher; nineteenth century; Jan Wap

1. Inleiding

De samenvoeging van de zuidelijke en noordelijke Lage Landen had na het Congres van Wenen in 1814 geresulteerd in de oprichting van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden onder heerschappij van koning Willem I. Deze vorst voerde voor het hele koninkrijk het Nederlands als landstaal in, met het idee dat het

---

¹ Dit artikel kwam tot stand in het kader van het project "De Nederlandse literatuur en het literaire bedrijf in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden 1815-1830" onder leiding van prof. dr. Piet Couttenier.

formeren van een *union intime et complète* tussen de Nederlandse en Belgische landsdelen een buffer zou opwerpen tegen het op dat moment cultureel dominante Frankrijk. Het stimuleren van Nederlandse literatuur was een belangrijk onderdeel van deze cultuurpolitiek. Willem I beschouwde de schone letteren als een middel om de Nederlandse taal ook bij de verfranste Vlaamse en Brabantse provincies ingang te doen vinden. De letterkundige genootschappen, almanakken en tijdschriften, gewijd aan Nederlandstalige literatuur en al dan niet door Willem I ondersteund, schoten in het zuiden als paddenstoelen uit de grond in de Hollandse Tijd – zoals deze periode tot de Belgische Omwenteling in 1830 wordt aangeduid.

Met die toenemende belangstelling voor de Nederlandse letterkunde in het zuiden, groeide ook het verlangen naar een kritisch tijdschrift dat aan de literaire activiteit uit noord én zuid recht zou doen. Lodewijk Gerard Visscher uitte althans die wens in het achtste hoofdstuk van zijn boek *Over het herstel en invoering der Nederlandsche taal* uit 1825. Daarin weidde hij uit “over de dagbladen en maandwerken” van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en concludeerde: “In ons land zijn de tijdschriften zoo talrijk als ergens anders” maar “wij hebben niet een voortbrengsel van dien aard, dat regt nationaal is” (Visscher 1825: 108). Zowel de bestaande noordelijke als zuidelijke tijdschriften schoten tekort omdat zij “over het algemeen met eenen bekrompenen zin, in een verkeerden geest, of wat nog erger is, geheel en al zonder oordeel geschreven” werden (Visscher 1825: 108). De noordelijke tijdschriften, hoewel “van groot belang,” waren veel te Hollands en “over de zeden en gewoonten, over de denkwijze, den volksgeest, en de verlichting in dit belangrijke [zuidelijke] gedeelte van het Rijk, laten zij zich niet uit, en dit maakt hen ongeschikt ter opwekking van eene algemeene belangstelling” (Visscher 1825: 109). Met de zuidelijke tijdschriften was het volgens Visscher nog slechter gesteld. Al zagen die er qua vorm beter uit en hielden ze de lezer goed op de hoogte van “staats-gebeurtenissen,” toch beschreven ze overwegend “kleinigheden en beuzelingen”: “de wandelingen te voet en te paard, waarmede eenige potentaten zich van tijd tot tijd verlustigen, hunne jagtpartijen, ontbijtmalen en dergelijke” waren het lezen niet waard (Visscher 1825: 109). Belangrijker nog vond Visscher dat het geheel een groot gebrek aan “nationaliteit” vertoonde. Met dat begrip “nationaliteit” doelde hij op de thematische relevantie van teksten voor het hele koninkrijk, en het streven naar een nationale literatuur – iets wat in zijn ogen aan de meeste Nederlandse publicaties ontbrak (Visscher 1825: 109-110).

Eén tijdschrift slechts, met een onafhankelijke redactie en door “een kundig man” bestuurd, zou deze penibele situatie tot een einde kunnen brengen, zo schreef Visscher (1825: 118). Het eerste nummer van het tijdschrift dat hij voor ogen had, verscheen op 14 september 1825 te Brussel onder de titel *De Argus* bij

drukkerij van P.-M. De Vroom; boekhandelaar Brest van Kempen zorgde voor de verspreiding (*De Argus* I: titelblad, 16). Het ongeïllustreerde weekblad kwam iedere vrijdag uit en voor tien gulden aan abonnementsgeld per jaar was “ieder burger ons even lief” (*De Argus* I: 1). Over de oplage, noch over de intekenlijsten is iets bekend. Zeker is wel dat het tijdschrift bij noordelijke leesgezelschappen in Dordrecht en Leeuwarden werd aangekocht en werd gelezen, wat aangeeft dat *De Argus* enigszins nationaal opereerde. De bijdragen waren anoniem of verschenen onder – gefingeerde – initialen van de auteurs, maar die geheimhouding hield bij sommigen niet lang stand. Nog geen twee weken na publicatie van het eerste nummer deed de noordelijke schrijver Samuel Iperuszoon Wiselius in een brief aan zijn zuidelijke collega Jan Frans Willems al een rake suggestie omtrent het redactievraagstuk: “Wie zouden de Schryvers van het gemelde blad zyn? Myns erachtens moeten er achter zitten, die zwaarder wegen, dan onze vriend L.G.V:” (Deprez 1965-1968: nr. 320).

Lodewijk Gerard Visscher had zijn wens voor een nieuw tijdschrift, waarvan hij de grote lijnen in zijn boek al had uitgetekend, zelf weten te verwezenlijken. Met dit blad stelde hij zich tot doel “de uitbreiding en de beoefening der landtaal zoo veel mogelijk te bevorderen: al wat daarmede slechts in verband staat, zullen wij zoo spoedig mogelijk onderzoeken, opnemen, beoordeelen en de meest-mogelijke bekendheid geven,” aldus de inleidende tekst in het eerste nummer (*De Argus* I: 2). Bekendheid gaf de redactie door – weliswaar onregelmatig – vanaf het voorjaar van 1826 aandacht te besteden aan “onuitgegevene poezij,” lijsten aan te leggen van “nieuw uitgekomen boeken” maar vooral door deze te bespreken. En dat gebeurde met een vlijmscherpe pen. Daarbij lag “onze geheele letterkunde in dien cirkel” (*De Argus* I: 2). Die cirkel had een immense reikwijdte en omvatte onderwerpen als dichtkunst, toneel, creatief proza, genootschappen van allerlei aard, religie, rechtsgeleerdheid, aardrijkskunde, onderwijs, politiek en geschiedenis omdat “ook de wetenschappelijke litteratuur van een uitgestrekt vermogen [is] op den bloei van het Nederlandsch” (*De Argus* I: 2). Ook zette *De Argus* de deuren naar het buitenland wagenwijd open en berichtte over gebieden als Corsica, Sicilië, Zweden, Griekenland, Rusland, West-Indië en de Verenigde Staten van Amerika. *De Argus* wilde die aan “onze eigene en nationale geleerdheid onderwerpen,” op voorwaarde dat die landen “iets voortbrengen, dat onze natie tot nut, tot vermaak of tot voorbeeld zou kunnen dienen” (*De Argus* I: 1-2).

Ondanks deze bandbreedte baseerde de omstreden reputatie van *De Argus* zich slechts op enkele thema’s. Met name de uitermate anti-jezuïtische houding en de genadeloze, sarcastische maar ook vernieuwende manier van recenseren wekten grote weerstand binnen en buiten het literaire veld. De redactie voorzag dat de knuppel die ze gedurende de komende anderhalve jaargang in het let-

terkundige hoenderhok zou gooien, weleens als een boemerang kon werken en dekte zich in de inleidende tekst van het eerste nummer in met de woorden: “Wij stellen ons op den voet van vrede. Die den oorlog begint, wachte zich voor de bommen” (*De Argus* I: 2 en 15). Dit artikel werpt, naast een historische analyse van het tijdschrift, een blik op de manier waarop de vroeg negentiende-eeuwse pers laveerde tussen nationaliteit en kosmopolitisme, literatuur en maatschappij en tussen romantiek en verlichting. De hoofdmoot van deze studie vormt de zoektocht van *De Argus* naar vernieuwing binnen de Nederlandse literatuur, waarbij wordt ingezoomd op het beleefdheidsbeginsel dat deel uitmaakte van de gedragscode voor critici in die tijd.

2. Lodewijk Gerard Visscher

Wat was Visscher voor een man? “Eigenaardig in geheel zijn wezen, was hij, zeker, moeilijk regt te doorgronden, nog moeilijker billijk te waarderen, en, zodoende, kan en moet veler meening over hem zéér verschillen,” sprak de Utrechtse hoogleraar H.C. Millies aan zijn graf in 1859 (Wap 1859: 72). Visscher was een controversieel figuur die bij collega’s op maar weinig waardering kon rekenen voor zijn inspanningen op het gebied van de Nederlandse letterkunde. Hem werd slordigheid, onvoorspelbaarheid en gebrek aan nuance in zijn publicaties verweten, maar vooral kleefde aan hem het stigma van de dilettant, de hobbyist in de letteren. Dit kwam voort uit het feit dat hij volledig autodidact was, wat hem deed verschillen van zijn academisch geschoolde vakgenoten en beoordelaars (Hanot 1955: 278; De Keyser 1947: 178; Jonckbloet 1838: 2, 4). De twintigjarige Visscher trok in 1817 naar Brussel, waar hij aan de slag ging als belastingcontroleur. Drie jaar later verscheen bij F.J. Hublou te Brussel zijn anthologie *Mélanges de poésie et de littérature des Pays-Bas*, een eigengemaakte Franse vertaling in proza van Nederlandstalige literaire teksten, bedoeld voor het onderwijs in de Waalse provincies. In tegenstelling tot zijn latere werk, stelt de jonge Visscher zich in dit schoolboek opvallend mild en voorzichtig op ten opzichte van de Franse taal door expliciet in de inleiding te verkondigen dat hij geen stelling wilde nemen in de taalstrijd tussen Nederlands- en Franstaligen (Janssens en Steyaert 2008: 340). Eveneens in 1820 verscheen bij dezelfde uitgever het eerste deel van zijn *Bloemlezing uit de beste schriften der Nederlandsche dichters: Van de 13de tot en met de 18de eeuw*.² De omvang van het werk, zowel wat het aantal

² De overige twee delen werden gepubliceerd bij W. van Bergen te Breda – Visschers geboorteplaats – omdat de Franstalige drukker bij het eerste deel volgens de auteur teveel zeffouten in de tekst had gemaakt (Visscher 1821: 1-2).

bladzijden als de beschreven periode betreft – is veelzeggend voor de ambitie die Visscher op letterkundig gebied koesterde. Over het doel van zijn onderneming liet hij in de verantwoording weinig los, wel kan deze als illustratie dienen voor zijn complexe persoonlijkheid en verongelijkheid jegens eenieder die hem in zijn ogen tekort deed. Hij had “op grond der algemeene belangrijkheid” van zijn bloemlezing op een ruime intekening gehoopt, maar zijn “verwachting werd zoo te leur gesteld en verijdeld” dat hij naar eigen zeggen het bijltje er bijna bij neer had gegooid (Visscher 1820a: 1). De bloemlezing wordt evenwel voorafgegaan door een intekenlijst van ruim zeven pagina’s, vooraan prijkt zelfs de naam van de majesteit. Hij had dus weinig reden tot klagen.

In de jaren die volgden, publiceerde Visscher een aantal gedichten en toneelstukken, die zich kenmerken door een vrij eenvoudige thematiek; het is de auteur vooral te doen om de Belg aan te zetten tot vaderlandsliefde (Weijermars 2007: 76-78). Dit thema, dat hier dus feitelijk alleen op de specifieke problematiek van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden betrekking heeft, voert ook de boventoon in het genoemde boek *Over het herstel en de invoering der Nederlandsche taal*. De ‘één land, één taal, één volk’-gedachte smeerde Visscher hierin uit over veertien hoofdstukken, die ieder een aspect van de invoering van de landstaal in het zuiden behandelen. Uit dit boek blijkt hoe goed Visscher op de hoogte was van de ontwikkelingen in de Zuidelijke Nederlanden op het gebied van onderwijs, cultuurpolitiek en het literaire veld. Naast een enorme belezenheid moet hij een groot netwerk hebben gehad, wellicht onder andere door zijn betrokkenheid bij het Brusselse literaire genootschap Concordia, waardoor hij zijn kennis actueel kon houden. Dat vermoeden wordt ondersteund door zijn levensbericht, waarin Jan Wap over Visschers Brusselse periode schreef dat “wij Visschers huis er steeds [hebben] gekend als het gastvrij middelpunt, ja, het druk *rendez-vous* van alle letterkundigen, dichters, mannen van kunst en wetenschap, die uit het noorderdeel des lands met de zuiderbroeders kennis kwamen maken. [...] Van 1820 tot 1830 had, kon men zeggen, heel Hollands kunst- en letterwereld België en Visscher bezocht” (Wap 1859: 69-70).

3. De redactie

Visscher schreef *De Argus* niet alleen. Een grote verscheidenheid aan al dan niet gefingeerde initialen waarmee de stukken werden ondertekend, doen een uitgebreid medewerkersbestand vermoeden, al verschuilden de auteurs zich ook achter meerdere initialen tegelijkertijd. Anonimiteit was in recenserende tijdschriften een algemeen verschijnsel dat al in de achttiende eeuw in zwang was, omdat

het geassocieerd werd met onpartijdigheid – een belangrijk criterium voor literaire kritiek (Johannes 1995: 181). Naast ideologische argumenten was er ook een praktische reden om kritieken anoniem te publiceren, want dat gaf de auteur de mogelijkheid in alle vrijheid zijn of haar mening te geven. In het geval van *De Argus* konden de lezers de namen van de recensenten wel bij de redactie opvragen.

Behalve Visscher, die meestal met O., L. of O.B. ondertekende, is Jan Wap de enige van wie met zekerheid gezegd kan worden dat hij in *De Argus* publiceerde (Wap 1859: 68; Hanot 1955: 281). Wap gebruikte daarvoor de initialen P.R., en ook F. de Fr. De jonge Rotterdammer Wap was in 1824 naar Gent getogen voor een studie in de letteren. Al gauw richtte hij daar de *Belgische Muzen-Almanak* op, met als doel de zuidelijke Nederlandse literatuur te stimuleren. Wap spoorde Hollandse auteurs aan om dichtstukken voor de almanak te leveren. Zo konden zij hun Vlaamse collega's inspireren en hen aanzetten om ook in het Nederlands te dichten. Al is de almanak overwegend Hollands gebleven, toch is het initiatief van Wap zeer invloedrijk geweest op het gebied van de Nederlandse letteren in de periode van het Verenigd Koninkrijk (Manning 1956a: 282-285).

Visscher en Wap hadden beiden eigen thema's waarmee ze zich in *De Argus* profileerden. Visscher schreef veel over toneel, Wap over hekelschriften en liederen, maar beiden schreven over poëzie, proza, de stand van zaken in de Nederlandse letterkunde en over literaire kritiek. Over het algemeen stemden hun poëtische opvattingen overeen, al distantieerde de jonge Wap zich hier en daar toch van Visscher, zoals in de bijdrage over het tijdschrift de *Recensent*, ook *der Recensenten*, dat Visschers *Over het herstel en invoering der Nederlandsche taal* negatief had besproken. Visscher had zich in *De Argus* met een antikritiek tegen die recensie verdedigd (*De Argus* I: 81-84). In het nummer dat volgde reageerde Wap daarop door te schrijven: "Wij hebben verpligting aan den Heer Visscher en zijn het met zijne stellingen eens; intusschen zijn wij niet blindelings genoeg met hem ingenomen om geen weêrspraak te kunnen gedoogen" (*De Argus* I: 102-103). Visscher en Wap moeten het tijdschrift samen gedragen hebben; hun kwantitatieve aandeel was verreweg het grootst. Naar de overige auteurs is het gissen, hoewel de inhoud van de bijdragen vaak in een bepaalde richting wijst. Bovendien was de schrijversvijver in de Zuidelijke Provincies niet zo groot, en waren de opvattingen van *De Argus* over politiek, religie en letterkunde nogal uitgesproken. Daarom komen er maar een handvol schrijvers in aanmerking.

Michel Hanot legt in zijn artikelen over *De Argus* en andere Brusselse tijdschriften in de *Hollandse Tijd* een link tussen het Brusselse genootschap *Concordia* en *De Argus*. Hij suggereert daarin dat Visscher het tijdschrift oprichtte met twee *Concordia*-leden van het eerste uur: Pieter Gabriël Van Ghert en Gerrit Johan Meijer. Het ontstaan van *De Argus* hing wellicht samen met de heropleving

en herinrichting van het genootschap onder het dynamische voorzitterschap van Schuermans (Hanot 1955: 276; Hanot 1990: 84-88; De Clercq en Deprez 1996: 49). Al streefden Concordia en *De Argus* gelijkaardige idealen na als kosmopolitisme, tolerantie en de verspreiding van de landtaal, concrete aanwijzingen dat Van Ghert en Meijer bij de oprichting van *De Argus* betrokken zijn geweest, ontbreken. Maar het lijkt aannemelijk dat uit de genootschapsleden enige redacteuren werden gerekruteerd en dat in ieder geval Van Ghert voor *De Argus* schreef, daarbij onder meer ondertekenend met V.G.. Verschillende bijdragen in het tijdschrift, waaronder een *in memoriam* van de gevierde Duitse dichter Johann Heinrich Voss, onthullen een grondige kennis van de Duitse romantici als Fichte, Schelling en Hegel. Van Ghert had zich onder andere in Concordia's *Mengelingen* al als pleitbezorger van de Duitse romantiek opgeworpen en op grond daarvan kan hij met enige zekerheid ook als auteur van deze bijdragen worden aangemerkt (*De Argus* II: 43-48, 359-365, 533-541; Van Ghert 1820). De talrijke verhandelingen over het bestaansrecht van het Collegium Philosophicum, dat twee maanden voor het verschijnen van *De Argus* in 1825 haar deuren opende, wijzen eveneens op invloed van Van Ghert binnen de redactie. Als referendaris op het departement van de Rooms-Katholieke Eredienst wordt hij als het brein achter deze staatsgestuurde priesteropleiding gezien (Rogier 1957: 313). Ook de Gentse hoogleraar Johannes Matthias Schrant, die eveneens uit Holland kwam, werkte mee aan de oprichting van die nieuwe Leuvense opleiding, waarover verderop meer. De bovenmatige en positieve aandacht van *De Argus* voor Schrants activiteiten op het gebied van het onderwijs en het zuidelijke genootschapsleven, wekken de indruk dat hij een rol speelde in de redactie. Hij zou dan kunnen hebben ondertekend met de initialen van zijn voornamen: J.M.. De in zijn ogen verderfelijke invloed van de jezuïeten in de Zuidelijke Nederlanden, werd eveneens in *De Argus* onder woorden gebracht (Weijermars 2009: 16; *De Argus* II: 195). Bovendien werden Schrants publicaties in *De Argus* unaniem lovend besproken, waaronder ook – of misschien wel speciaal – *Het leven van Jezus* en Schrants vertaling van de Duitse *Gebedenboeken* van J.M. Sailer, die vanwege de liberale en vrijzinnige opstelling op de kerkelijke index waren geplaatst (*De Argus* I: 175-176, II: 453-454, III: 460-461).

Wie komen er nog meer voor de redactie in aanmerking? Petrus van Genabeth (V.G.), Alex Precelle (A.P.), Heinrich Somerhausen (S.) en Petrus van Limburg Brouwer (X.), zoals Hanot suggereert (1955: 281; 1990: 89)? Het blijft gokken. Ook Lucien Jottrand zou een medewerker kunnen zijn geweest, net als zijn leermeester Jan Kinker, die zowel zijn verlichte, poëtische als anti-jezuïtische opvattingen met *De Argus* deelde (Hanou 1988: 479; Jottrand 1872: 33, 37). Al moet de niet aflatende stroom kritiek van *De Argus* op de *Recensent*, ook der *Recensenten* – die

vermoedelijk onder de auspiciën van zijn boezemvriend Paulus van Hemert verscheen, en waarin Kinker zelf regelmatig publiceerde – toch zijn weezin hebben opgeroepen (Franke 2009: 40-41).

4. Literaire kritiek

Het geringe aantal directe publicaties van poëzie en creatief proza en de grote hoeveelheden kritieken over niet-literaire thema's maken dat *De Argus* geen literair tijdschrift was *pur sang*. Toch is de visie op de Nederlandse letterkunde en de rol voor literaire kritiek daarbinnen dusdanig door het tijdschrift gevlochten dat *De Argus* zich wel duidelijk literair profileerde. Tamelijk expliciet was *De Argus* over de functie die de kritiek in het literaire veld had te vervullen: de recensent moest als medium fungeren tussen lezers en schrijvers. Dat gebeurde door de schrijver op de hoogte brengen van wat er van hem werd verwacht, welke eisen er aan de hedendaagse literatuur werden gesteld en hoe zijn of haar werk op grond van die criteria werd beoordeeld. Lezers dienden te weten wat er aan boeken verscheen om zo gegronde vergelijkingen en keuzes te maken. Zij waren uiteindelijk de rechter die besliste over goede en slechte literatuur. *De Argus* oordeelde hard over de poëziebundel van dichteres Bahler uit Leiden, en schreef: "Het is zelfs eene schande voor onze natie dat zulke soort van rijmelarijen nog onder de gedichten gerangschikt worden. Wij moeten daarom spreken, en onze ontevredenheid aan den dag leggen" maar merkte daarbij uitdrukkelijk op dat "het publiek daarentegen moet vergelijken. Wij hebben de processtukken aangewezen en wachten eene billijke beslissing" (*De Argus* II: 187). Elders schreef een redacteur dat het voor de kritiek "van het hoogste belang" was om de schrijver "van tijd tot tijd aan de smaak van het publiek te doen denken, en bij die gelegenheid te binnen te brengen, dat er vele bundels gedrukt, en maar weinige gelezen worden" (*De Argus* II: 471). Die rol van het publiek als rechter was al eerder door verschillende achttiende- en negentiende-eeuwse recenserende tijdschriften onder woorden gebracht, met als uitgangspunt dat recensies moesten bijdragen aan waarheidsvinding, aan het collectieve vergaren van objectieve, algemeen geldende kennis. De auteur en de recensent droegen daartoe de middelen aan, maar de macht om te bepalen of iets waar of niet waar was, werd in handen van de publieke opinie gelegd (Franke 2009: 75). Bij die ideologie sloot *De Argus* zich dus aan.³

³ Het recente onderzoek van Franke heeft aangetoond dat deze functie van de literaire kritiek al vanaf de achttiende eeuw in zwang was, en dus helemaal niet modern is, zoals Hanot beweert (Hanot 1955: 278).

Om in dit proces de rol van bemiddelaar te kunnen vervullen moest *De Argus* volledig onbevooroordeeld zijn, een eigenschap die volgens de redactie aan de huidige tijdschriften ontbrak. *De Argus* doelde daarmee met name op de *Vaderlandsche letteroefeningen* en de *Recensent, ook der Recensenten*, die het tijdschrift te pas en te onpas negatief voor het voetlicht bracht. En dat is opvallend, omdat de twee tijdschriften waarop *De Argus* zijn pijlen richtte, zich óók uitdrukkelijk op hun onpartijdigheid lieten voorstaan (Franke 2009: 80-85). Het lijkt erop dat *De Argus* in het begrip 'onpartijdigheid' een stok had gevonden om de noordelijke tijdschriften mee te slaan. In plaats van zijn betoog met voorbeelden van partijdige recensies uit de desbetreffende tijdschriften te onderbouwen, koos de redactie er voor om een algemeen en negatief beeld van de Noord-Nederlandse partijdige kritiek te schetsen:

Een boek recenseren, is een boek afkeuren. Zoo dat boek goed is en een voornaam man tot schrijver heeft, dan zwijgt de kritiek; ontbreekt het laatste, dan heeft men vrij schot. Is daarentegen het boek gebrekkig en de man, die het schreef, een man van aanzien, dan handelt men er mede even als met de paleizen der vorstelijke familiën en prijst ze in spijt van licht en reden, dan beweert men dat gebreken goede eigenschappen zijn en stelt de schande der natie als navolgingswaardige voorbeelden in den dag. Bij dit alles heerscht vooroordeel, kleingeestigheid, kwade trouw en doorgaans ook eene hoogst oppervlakkige behandeling. (*De Argus* II: 1)

Belangenverstrengeling en vooringenomenheid van de gevestigde tijdschriften maakten dat een zuivere onbevooroordeelde kritiek volgens *De Argus* haast niet meer voorkwam. Met die slechte gewoonte had het nieuwe tijdschrift vanaf de oprichting radicaal willen breken, zo schreef het in een evaluatieve verhandeling in het eerste nummer van 1826:

Van ingenomenheid met gezagvoerende lieden heeft men ons tot nog toe niet verdacht gehouden, althans men heeft wel willen erkennen dat wij, zonder aanzien van persoon, ronduit ons gevoelen openbaarden. Zoo dit gevoelen wat puntig en stekelig bij toeval op een armen d..... te huis kwam, dan lachte en juichte men, en de *Argus* was een man, die het wist. Viel daarentegen de aanmerking op een geleerde van aanzien, dan geloofde men dat de *Argus* onbevoegd was, om over de behandelde zaak te oordelen, en hield zijn onderzoek voor onbeduidend, zijne uitspraak voor gewaagd. Wij voor ons erkennen gaarne onze feilbaarheid en geven onze beoordeelingen van zaken en personen voor niets anders dan voor ons oordeel, voor het oordeel van menschen, die eenen publieken geest zoeken daar te stellen en alle mogelijke studiën zoo veel doenlijk in verband willen brengen met nationaliteit en vaderlandsliefde; ofschoon wij

vijanden van stelsels zijn, is die wijze van beschouwen schier een stelsel geworden voor ons. Wat niet medewerkt tot dat doel, ligt als 't ware buiten onzen kring. (*De Argus* II: 2)

Alleen onbevooroordeelde kritiek was in het belang van de nationale literatuur, aldus *De Argus*. Om de schijn van partijdigheid te vermijden, nam *De Argus* ook ingezonden brieven op waarin het tijdschrift zelf werd bekritiseerd. Zo benadrukte het zijn open vizier waarmee *De Argus* de literatuur tegemoet trad. Een kritische bespreking van Visschers eigen boek *Over het herstel en invoering der Nederlandsche taal* in het eerste nummer van *De Argus*, zette het uitgangspunt van de neutraliteit eveneens kracht bij. De recensent sprak van een “zonderling geschrift” en schoot daarbij vooral wat gaten in de onderbouwing van Visschers betoog: “Wat hem in de weg staat, zoekt hij te ontwortelen; wat hem hindert, tracht hij te bespotten, en wat hem slechts eenigermate dienstig is, verheft hij tot aan de wolken” (*De Argus* I: 7). Het boek zou bovendien contraproductief zijn in het verspreiden van de landtaal in het zuiden vanwege “de scherpe toon” waarmee Visscher doorlopend “berispt en bespot” (*De Argus* I: 9-10).

5. Traditie versus vernieuwing

In de literatuur over *De Argus* is het blad aangemerkt als vernieuwend, als *avant garde* en als voorloper van een nieuwe generatie tijdschriften (Hanot 1955: 277; Mathijssen 2004: 106; De Clercq en Deprez 1996: 52). Toch sloot *De Argus* zich voor een groot deel aan bij de opvattingen over de literaire kritiek en het bijbehorende instrumentarium, zoals die vanaf het einde van de achttiende eeuw in gebruik waren. De onpartijdigheid, de anonimiteit, het gebruik van de antikritiek, de beslissende rol voor de lezer in het beoordelingsproces, de actieve functie van het tijdschrift in het maatschappelijke debat en vooral het streven naar het beschavingsideaal waren uitgangspunten die *De Argus* met zijn voorgangers deelde (Franke 2009: 97). De verdiensten op het gebied van de vernieuwing lagen wat *De Argus* betreft op een ander vlak.

Allereerst pookte het tijdschrift de heersende verhoudingen flink op. Dat *De Argus* vanuit de Zuidelijke Nederlanden opereerde, verschafte de redactie wellicht ook de mogelijkheid om met wat meer distantie de Noordelijke gevestigde kritiek te becommentariëren, met als doel om een nieuwe literaire norm te kunnen planten, die verderop uitgebreid aan de orde komt. Volgens *De Argus* moesten de thema's huiselijkheid en godsdienstigheid in proza en poëzie plaatsmaken voor oorspronkelijkheid en de exclusieve opvatting over het schrijverschap (Mathijssen 1993: 428; Mathijssen 2004: 104-109). Het tijdschrift beriep zich op het

beginsel van “de goede opvoeding der natie,” die in het noorden te grabbel werd gegoooid, en vroeg zich af of “men, in zulken stand van zaken, er zich wel met reden over [kan] verwonderen, als men in de tijdschriften, (het gewone tooneel dier letterkundige lapzalvers), de ellendigste prulwerken hemelhoog verheffen en daarentegen dikwijls de heerlijkste gewrochten van vernuft en smaak jammerlijk verscheuren ziet?” (*De Argus* II: 105-106).

De op dat moment toonaangevende tijdschriften als de *Vaderlandsche letteroefeningen* en de *Recensent, ook der Recensenten* kregen het zoals gezegd in *De Argus* voor hun kiezen, niet alleen omdat vooral de eerstgenoemde de grootste verdediger van de huiselijke poëzie was, maar ook omdat het voor de vernieuwing noodzakelijk was korte metten te maken met de oude garde. *De Argus* deinsde er niet voor terug daarbij op de man te spelen. Waar de redactie aanleiding zag, werden Jacob Wybrand Yntema, uitgever en samensteller van de *Vaderlandsche letteroefeningen*, en Johannes Van der Heij, uitgever van de *Recensent, ook der Recensenten*, als lachwekkend en belachelijk voorgesteld. Pesterig deelde de redactie in de sectie “verscheidenheden” mee dat “de Heer IJntema een vertaal machine heeft uitgevonden, het welk voor de redactie der *Vaderlandsche letteroefeningen* wordt in gereedheid gebragt,” doelend op het grote aantal vertalingen dat het tijdschrift opnam (*De Argus* II: 30). Van der Heij werd het hoge percentage gelegenheidsbundels in zijn fonds aangerekend met de opmerking dat “voor huisselijke genoegens er niets belangrijker te bedenken [is], aangezien men volgens deze Methode met vrouw en kinderen zal kunnen op het ganzebord spelen, in hetzelfde oogenblik dat men voor de muzenalmanak arbeid, of voor Van der Heij een bundel gereed maakt” (*De Argus* II: 221-222). In de titel van een recensie van een werk van Van ’s Gravenweert, dat bij Van der Heij verscheen, werd tussen haakjes vermeld: “dure en smakelooze uitgave zoo als naar de gewoonte van dezen boekverkooper” (*De Argus* II: 563). Ook de reputatie van een aantal aanstormende en gearriveerde Hollandse auteurs ging in *De Argus* op de schop: Isaac da Costa’s “hersenen zijn bedorven” (*De Argus* I: 55), prozaschrijver Jan Steenbergen van Goor was “een groote domoor” (*De Argus* I: 74) en de Leidse dichter Johannes Nebeling “kan een braaf man zijn, maar hij is in den hoogsten graad vervelend” (*De Argus* II: 57), Jacob Scheltema was een man “die slechts groot is in kleinigheden” (*De Argus* II: 77) en bovendien waren “eenige van onze voornaamste letterkundigen tegenwoordig met eene slaapziekte gekweld” (*De Argus* II: 333). Met dit verbale geweld schond *De Argus* het beleefdheidsbeginsel, dat deel uitmaakte van de impliciete heersende gedragscode voor critici. Die beleefdheid moest een open debat zonder persoonlijke aanvallen garanderen. Te scherp formuleren stond het beschavingsprincipe in de weg (Franke 2009: 85).

De Argus trok zich er weinig van aan en dat leverde het blad een slechte naam op. Jeronimo de Vries was van mening dat “immers zoo hy [*De Argus* – J.W.] al niet blind is, hy toch verschrikkelyk scheef en scheel ziet” (Deprez 1965-1968: nr. 358). Ook Bernard Schreuder, de Hollandse directeur van de door Willem I opgerichte kweekschool in Lier liet zich in zijn correspondentie aan De Vries in afwijzende bewoordingen uit:

Wat men dan van het doel moge kunnen zeggen, het middel om hetzelfde te bereiken is zeker opgepast. Er is wel een onderscheid tusschen vry, openhartig, en beleedigend of lomp schryven, en zyne oordeelvellingen zyn wel wat algemeen. [...] Terwyl hy met zyne honderd oogen alles weten moest, weet hy volstrekt niets meer dan hetgene de openbare bladen hem leren. – In het begin stond dat blad my reeds tegen om den pedanten toon de slordige redactie en de weinige achting, die hy jegens eerbiedwaardige namen aan den dag legde; maar ik dacht, dit kan beteren, en met goede medehelpers zal er iets goeds van worden : nu wanhoop ik aan de uitkomst van die verwachting. (Deprez 1965-1968: nr. 357)

De enige die *De Argus* rechtstreeks op het overtreden van het beleefdheidsbeginsel aansprak, was Samuel Iperuszoon Wiselius. Dat deed hij in een lange ingezonden verhandeling, die de redactie integraal opnam. In bedekte termen herinnerde Wiselius *De Argus* eraan, dat “men verplicht [is] in het beoordelen, omtrent alle [werken], gematigdheid en beleefdheid in acht te nemen, al bezitten zij ook weinige, ja in het geheel geene verdiensten” (*De Argus* II: 95). Wiselius gaf daar een aantal redenen voor. Hij vond dat de scheppende arbeid van de dichter ver verheven was boven het werk van de beoordelaar, en die afstand moest de recensent respecteren. Daarnaast kon “de haat” en de “wangunst,” die vaak aan de belediging ten grondslag lag, de beoordelaar het zicht ontnemen op de mooie aspecten van een werk. De vrees voor scherpe recensies hadden “vele uitmuntende geesten” ervan weerhouden om “in het openbaar als schrijvers te voorschijn te treden,” en dat kon volgens Wiselius toch niet de bedoeling zijn van de literaire kritiek. Hij roept in *De Argus* dan ook op tot omzichtigheid, bescheidenheid en billijkheid (*De Argus* II: 95-106). De redactie reageerde strijdbaar op het stuk van Wiselius door te zeggen dat *De Argus* zou voortgaan met het tegenspreken van “het rijmende gilde van onvernuftige zangers, even zoo luide als tegen de geheime, woelingen der jesuiten” (*De Argus* II: 107).

Naast het breken met het beleefdheidsbeginsel was *De Argus* ook vernieuwend doordat het zich expliciet opwierp als verdediger van de goede smaak, die in zijn ogen moest worden beschermd tegen de grote hoeveelheid nutteloze gelegenheidsgedichten en -dichters die Nederland in zijn ogen overspoelde.

Nog elke dag baart nieuwe wijn- en bierhuizen, nog iedere avond baart nieuwe vrijers en schier alle oogenblikken geven nieuwe dichters. De laatste orkaan, die onze noordelijke provinciën getijsterd heeft, bragt er eenige honderden voort, die orkaan is echter geweken, maar de dichters zijn er nog. Ook het huwelijk van den Prins had eene gelukkige werking op het rijmend vernuft onzer natie en deed wederom eenige zangers ontstaan, die wij te voren nooit hoorden noemen. (*De Argus* I: 242-243)

Ook al waren "hunne voortbrengselen wel hartelijk en welmenend," toch ontbrak het de dichters aan onderwerpen die "belang inboezemden" en "waarop de goede smaak, zoowel in Leeuwarden als in Luxemburg, haar zegel kan drukken" (*De Argus* II: 471). In de kritieken zette *De Argus* het werk van gelegenheidsdichters genadeloos te kijk met de voor het tijdschrift typerende ironie en scherpte, zoals in het geval van de Friese dichter Borger met zijn *Dicht kranseje gevlochten*:

Onze liefhebbers van bruiloftgedichten en grafzangen kunnen zich vrolijk maken met dat kleine bundeltje, dat wij alle aankomende familiepoeten, als een *vade mecum* durven aanbevelen, zijnde de meeste stukjes gelukkig van dien aard, dat zij met eene zeer geringe omzetting bij alle soortgelijke plegtigheden kunnen gebezigd worden. [...] Wij hebben vervolgens wederom een grafdicht, en een verjaars vers, twee dito. dito., benevens een extempore op een paardebloem. [...] Ten slotte hebben wij hier nog eenige kniedichtjes op een donderslag, op een bakker, op Jan en Piet, benevens een dystichon op eene schrobbende vrouw, stukjes, die men gelezen moet hebben om zich een juist denkbeeld te vormen, van het echt dichterlijk talent het welk wij aankondigen, en waarmede wij onze zangzieke medeburgers van harte geluk wenschen. (*De Argus* III: 316, 319)

Naast de gelegenheidsdichters, die keer op keer in *De Argus* op onaangename kwalificaties werden vergast, kregen ook hun uitgevers ervan langs. Hen werd verweten dat "men veel te veel dichtstukken aan het licht brengt" waarvan het merendeel niet meer voorstelde dan "opgewarmde kost" (*De Argus* III: 509). Want dat hoorde eveneens bij de functie van het vroeg negentiende-eeuwse recenserende tijdschrift: goed functionerende kritiek dwong uitgevers en boekhandelaren ertoe het boekenaanbod op een kwalitatief hoog pijl te houden. Wat dat betreft liep *De Argus* eveneens in de pas met zijn voorgangers (Franke 2009: 74).

In het geheel aan recensies en verhandelingen legde *De Argus* een eisenpakket op tafel waar de Nederlandse literatuur aan moest voldoen. Daarbij deden de recensenten regelmatig een beroep op de verbeelding van de auteur, die het creatieve proces volgens hen in gang moest zetten. Gedichten, romans en toneelstukken beoordeelde *De Argus* op grond van hun 'romantische' waarde (*De Ar-*

gus I: 113-114, 117; III: 510, 562). Door deze literatuuropvatting én de aandacht voor folklore, voor andere kunsten en ambachten en met de verheerlijking van het nationale gevoel is het tijdschrift als een Nederlandse exponent van de Romantiek te kenschetsen. Desondanks gebruikte *De Argus* grotendeels dezelfde instrumenten als de Nederlandse Verlichtingstijdschriften om deze Romantische denkbeelden uit te dragen. Het hoefde elkaar kennelijk niet te bijten.

Oorspronkelijkheid, eenvoudigheid en met ogenschijnlijk gemak geschreven, dat waren voorwaarden die *De Argus* aan teksten stelde en waarop schrijvers werden afgerekend. Immers, dat “verzen naar den regel beschaafd zijn en zoo als de rederijkers zeggen, juist zoo veel voeten hebben als behoort, [...] [laat] ons nogtans koel en onverschillig” (*De Argus* I: 93). Daarbij was het allereerst van belang dat het een oorspronkelijk Nederlandse tekst betrof, ontsproten aan een “Nederlandsche geest” (*De Argus* I: 21-24). Dichter Gisius Nanning bijvoorbeeld had zich in zijn bundel *Mengeldichtjes* volgens *De Argus* nog meer moeten toelagen op de “oorspronkelijke stukken” waarin hij “niet anders [zingen] dan hetgene zijn eigen hart gevoelt en hetgene hij het gemakkelijkst uitdrukt. Wij hebben gebrek aan dichters, die om hun eigen ik denken: de meeste vladderen gestadig in de rond, en zingen niet anders dan hetgene zij van de Duitschers en Franschen hebben afgeluisterd” (*De Argus* I: 21-24). Dat gebrek kwam voort uit het foutieve denkbeeld “dat de dichters zich, al vertalende, kunnen vormen; wij gelooven dat er voor de ontwikkeling van oorspronkelijke denkbeelden niets schadelijker kan bedacht worden” (*De Argus* III: 209). Hoogstens kon de schrijver zich bij wijze van studie op het vertalen en navolgen toelagen, voor het echte werk moest alle uitheemse kleur zijn weggepoetst. In de recensie van de *Gedichten* van Witsen Gijsbeek formuleerde de criticus het zo: “We hebben hier navolgingen van [...] alle bedenkelijke dichters uit den tweeden rang, en schier niets van den Heer Geijsbeek, wiens bundel wij kochten en betaalden” (*De Argus* I: 91).

De grootste bedreiging voor de Nederlandse letteren schulde volgens *De Argus* in de Franse taal en cultuur. Dit onderstreepte de redactie door het anti-Franse gedicht “Het Nederlandsch en de basterdtaal” van Leo d’Hulster uit de *Belgische Muzen-Almanak* op te nemen, waarin de dichter de Nederlandse waarden van de Verlichting ophemelt en de Franschen en Franstaligen – de bastaards – afschilderde als een frauduleus, hebzuchtig, onverdraagzaam en gewelddadig volk (*De Argus* III: 566-568). In recensies kregen deze anti-Franse sentimenten ook een plek, bijvoorbeeld in de bespreking van de Nederlandse vertaling van het *Overzicht der gebeurtenissen in Frankrijk, onder de regering van Napoleon en de Bourbons* van een zekere Simonot. Daarin schreef de recensent:

[...] het [werk] heeft wel is waar het gebruik van met eene te groote ingenomenheid voor den Franschen heldenmoed geschreven te zijn, het

kenmerkt zich gewisselijk door een belagchelijke kleinachting en verne-
dering van al wat engelsch en vreemd is; maar deze zwakheid is alle
franschen eigen, hunne waan, hunne winderigheid, hunne onkunde om-
trent alle andere landen en volkeren, hunne onvatbaarheid in het aan-
leeren, hunne onbegrijpelijke domheid in het gebruiken van vreemde
talen; kortom hunne wetenschappelijke en staatkundige inrigtingen, al-
les werkt mede om van deze vernuftige en geestige natie, ook de bevoor-
oordeelste te maken, welke er in Europa bestaat. (*De Argus* II: 70-71)

Net als bij de aanvallen op de gevestigde literaire kritiek, projecteerde *De Ar-
gus* ook in dit verband zijn ongenoegen op één persoon. Charles Froment, dichter,
hoofdredacteur van het Franstalige Brusselse tijdschrift *La Sentinelle du Royaume
des Pays-Bas* en medewerker van de liberale *Courrier des Pays-Bas*, was de geluk-
kige. De Fransman Froment deserteerde uit het leger en trok in 1820 noordwaarts
om zich in Oudenaarde te vestigen als docent in de literatuur van de klassieken.
Niet lang daarna verhuisde hij naar Brussel (Saint Jean 2009: 43-44; Charlier 1948: 392).
Een gebrek aan Nederlandse vaderlandslievendheid viel hem zeker niet te verwijten.
In zijn gedicht met de veelzeggende titel “Les avantages de la réunion de la Belgique
et de la Hollande” [De voordelen van de vereniging van België en Holland] roemde hij
het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en zijn koning met de woorden:

Gloire et longs souvenirs à ce jour solennel
Qui, sous l’abri sacré d’un sceptre paternel,
Vit le Belge au Batave unir sa destinée,
Et deux peuples grandir par un noble hyménée!
[...]

La patrie est doublée. Un prince vertueux
Veut au même bonheur vous admettre tous deux. (Froment 1826: 17-26)⁴

In het gedicht wordt nationale helden als de Graaf van Egmond, Vondel, Ru-
bens en De Groot de lof toegezwaid. Froment was en bleef vurig orangist, ook
na de Belgische Omwenteling. Hij stond als romantisch dichter te boek en had
een grote invloed op de Franstalige zuidelijke literatuur in en na de Hollandse
Tijd (Saint Jean 2009: 86; Charlier 1948: 388-405). De vraag is wat *De Argus* dan
eigenlijk had aan te merken op Froment met zijn tijdschrift. Welnu, volgens *De
Argus* werd *La Sentinelle* geheel “door vreemdelingen geschreven” en liet het
“geene gelegenheid voorbijgaan om de fransche letterkunde, ten koste onzer na-
tionaliteit, te verheffen” (*De Argus* II: 266). Het probleem was dat Froment “wat
niet fransch is, zoekt te verguizen, en [hij] voert eenen bestendigen oorlog tegen

⁴ Roem en de langdurige herinnering aan deze heerlijke dag / Die, onder de heilige bescherming van
een vaderlijke heerschappij, / De bestemming van Belg en Bataaf verenigd heeft, / Heeft twee vol-
keren veredeld door een verheven huwelijk! / [...] / Het vaderland is verdubbeld. Een deugdzame
prins / Wil jullie daarin allebei met hetzelfde geluk opnemen [mijn vertaling - J.W.].

alle de schrijvers, welke zich in België min of meer met nationale onderwerpen, of met de landtaal bezig houden" (*De Argus* II: 296). De aversie van *De Argus* was zelfs zo hevig dat de recensent van de *Poésies de Charles Froment* uit 1826 aangaf dat hij niet meer onpartijdig kon oordelen, en merkte daarbij op: "Om echter zoo veel mogelijk aan dit vereischte te voldoen, zullen wij ons geene aanmerkingen op zijne dichtstukken veroorloven, geene woorden onderschappen, geene prozaische plaatsens verbeteren, geene uitspraken wederleggen, geene beleedigingen doen opmerken, geene snorkerijen bespotten; kortom niets te berde brengen van dat geen waarin doorgaans de kritiek bestaat" (*De Argus* II: 297).

Het is moeilijk de vinger achter de oorzaak van deze weerzin te krijgen, maar het lijkt erop dat enkel de afkomst van Froment en de Franstaligheid van *La Sentinelle*, *De Argus* een doorn in het oog was. Het Haagse *Algemeen Nieuws- en Advertentie-blad* was de anti-Froment houding op een goed moment te gortig geworden. Die redactie had de gedichten van Froment ook gelezen en moest daaruit concluderen dat de dichter wat de nationale thematiek van zijn werk betreft niets te verwijten viel. Hij schreef over de victorie te Waterloo, de innige samenvloeiing van België en Nederland, hij bezong de Nederlandse dichters van weleer: wat wilde *De Argus* nog meer? De Haagse redactie kon het antwoord op die vraag niet bedenken en daarom had *De Argus* met de berichten over *La Sentinelle* en Froment in haar ogen alle schijn van onpartijdigheid verloren (*Algemeen Nieuws- en Advertentie-blad* 1826 nr. 32: 2-3). Natuurlijk liet *De Argus* het niet na om op deze kritiek te reageren, al ging het daarbij nauwelijks in op de argumenten van het *Advertentie-blad* om Froment wél als nationaal dichter te bestempelen. *De Argus* bleef erbij dat het werk van een Fransman nooit kon bijdragen aan de Nederlandse nationale literatuur. Het blad zette de hetze tegen Froment voort, en had er na de reactie van het *Advertentie-blad* een tegenstander bij gekregen, die hij vanaf dat moment ook bestreed. Het *Advertentie-blad* bevatte, in de woorden van *De Argus*, "van de eerste regel tot de laatste, niets anders [...], dan booze verdraaijingen en leugens, door boeven bedacht en uitgestrooid, door mannelijke en vrouwelijke oude wijven aangenomen en nagekald, door onze koffijhuispolitieken, en voorts bij den koffijpot en de brandewijsflesch, vermeerderd en opgesierd, en eindelijk door de bovengemelde schotschrijvers verder aan de wereld opgedischt" (*De Argus* II: 436).

De Nederlandse literatuur moest dus vrij zijn van buitenlandse – vooral Franse – invloed. Toch waren er volgens *De Argus* ook uitzonderingen op het vertaalen en navolgingsverbod. Wetenschappelijke werken en reisbeschrijvingen mochten best worden vertaald omdat de redactie het nuttig vond om "buiten s' lands gedane waarnemingen" en "berigten van geloofwaardige reizigers" aan de lezers over te brengen (*De Argus* III: 236). Ook als het ging om "geschriften, die aan onze

letterkunde ontbreken" was er niets op tegen om "bij den vreemdeling" school te gaan (*De Argus* II: 245, 479). Op het gebied van proza en toneel hadden de Nederlandse schrijvers nog een hoop te leren. Het was voor een solide nationale literatuur onontbeerlijk dat de Nederlandse schrijver die hiaten opvulde en *De Argus* probeerde met bijna wekelijkse bijdragen over toneelspelers en -voorstellingen en vertogen over de lamentabele toestand van de Nederlandse roman die genres op de literaire agenda te plaatsen. Veelzeggend voor de afkeurende houding van de redactie tegenover de – in haar ogen – passiviteit van het nationale toneel was de blanco pagina die volgde na het kopje "Tooneel berigten. Nederlandsch tooneel. Brussel. Amsterdam. 's Gravenhage, enz." (*De Argus* II: 329). *De Argus* zag het als zijn taak om het toneel op een hoger plan te brengen, want "zolang er nog plaatsen zijn waar men den neus optrekt voor mannen, zoo als Vondel, zoo als Snoek en zoo als Bingelij, [...] zoo lang nog zal ons weekblad kunnen gelezen worden, en een geessel blijven voor een ieder die zwijgt, waar de eer van Nederland het spreken gebiedt" (*De Argus* II: 75).⁵

Voor de Nederlandse romankunst gold hetzelfde. Ook daar was een blik over de grens op zijn plaats. De lezers, of eigenlijk lezeressen, lustten de Nederlandse romans niet omdat "het Hollandsch zoo plat is, en de Hollandsche verdichtsen zoo weinig romantisch zijn" in tegenstelling tot de werken van Walter Scott, Charles d'Arincourt en August Lafontaine, die wel oorspronkelijkheid bezaten. En ze hadden daarin volgens *De Argus* ook wel een beetje gelijk "want de Nederlandsche romanschrijvers [...] hebben doorgaans eene zekere stijfheid; zij betoogen en schilderen gestadig, maar zij treffen ongelijk veel minder dan de vreemdelingen" (*De Argus* I: 113-114).

Behalve de vraag hoe om te gaan met recentere letterkundige voorbeelden uit de omringende landen sneed *De Argus* ook het onderwerp van de klassieke navolging aan, zoals in de – overwegend lovende – recensie van Jacob van Lenneps debuutbundel *Academische Idyllen* uit 1826. Het moest de hedendaagse dichters bij het teruggrijpen op de klassieke periode niet gaan om de "geest der ouden" te imiteren of "een of ander grieksch thema" aan te wenden. De recensent benadrukte hier "dat er niemand meer aan de Grieken of Romeinen zou willen denken, indien zij niet natuurlijk en oorspronkelijk waren. Zoo wij dus op onze beurt willen gelezen worden, dan moeten wij doen, wat zij in onze omstandigheden zouden gedaan hebben. Wij moeten Nederlanders zijn" (*De Argus* II: 309). Met dat laatste doelde de recensent wederom op het belang van het bouwen aan een nationale letterkunde, die volgens *De Argus* naast oorspronkelijkheid ook vaderlandslievendheid tot kenmerk moest dragen. *De Feestzang* – door N. van

⁵ Andreas Snoek (1766-1829) en Ward Bingley (1757-1818) werden in deze tijd tot de beste toneelspelers van Nederland gerekend.

der Hulst geschreven ter gelegenheid van de doop van het schip “Neêrlands Koning” in 1826 – was weliswaar zo’n gelegenheidsgedicht waar *De Argus* doorgaans een hekel aan had, maar vanwege de vaderlandse thematiek viel het oordeel toch positief uit. Voor nationale letterkunde was het ook essentieel dat het de noordelijke en zuidelijke lezers kon aanspreken en daarom moest de schrijver beide landsdelen in de thematiek betrekken. Van Lennep had dat in zijn *Academische Idyllen* nagelaten en daar viel de redactie dan ook over:

Geheel dat stukje loopt over de natuurlijke schoonheden van ons Vaderland, waarbij echter onze zuidelijke provinciën, onze bosschen en bergen, onze lagchende valleijen en breede wegen; onze bekoorlijke dorpen, onze kasteelen en lusthoven; onze vervallene kloosters en abdijen, en onzen herlevenden handel en welvaart vergeten zijn. [...] Er zijn er in Vlaanderen zoo als in Holland; in Luxemburg zoo als in Vriesland, die aan dat euvel mank gaan, en hunne provincië uitsluitend voor hun Vaderland, hunne gezichteinder voor de polen der wereld houden. Zulk een bekrompenheid moet de heer van Lennep niet in de hand werken. (*De Argus* II: 316)

Samengevat streefde *De Argus* naar een solide nationale literatuur, waarin alle landsdelen, zowel in thematiek als in de oorsprong van de teksten, en alle genres vertegenwoordigd waren. Wat de dichtkunst betreft was Nederland daarmee al op het goede spoor, maar de roman en de toneelkunst waren zodanig ondervertegenwoordigd dat zij de nationale literatuur als geheel uit evenwicht brachten. Voor die genres konden de buitenlandse en klassieke werken en hun auteurs als voorbeeld dienen. Die ‘vreemde’ literatuur moest dan niet worden vertaald of nagevolgd, maar de Nederlandse auteurs moesten de oorspronkelijkheid en de natuurlijkheid overhevelen naar de Nederlandse literatuur, en deze als het ware gieten in de Nederlandse stijl en thematiek. De buitenlandse literatuur kon in dat proces vanzelfsprekend niet meer leidend zijn.

6. Da Costa, Bilderdijk en andere gelovigen

[Er is] niet de minste twijfel meer of ‘s mans hersenen zijn bedorven, het zij door eene hem aangeborene kwaal, het zij door eene nieuwe en geweldige overspanning, welke laatste gissing te aannemelijker wordt, daar het genoemde werkje niet alleen in de grootst mogelijken graad belagchelijk is, wat voordragt, stijl en denkwijze betreft, maar ook nog om de zonderlinge en verwarde geleerdheid, die zoo wel als de diepste onkunde in hetzelfde is ten toon gespreid. (*De Argus* I: 55)

De Argus schrijft hier over Isaïc da Costa's *Bezwaren tegen den geest der eeuw*, dat al in 1823 was verschenen maar volgens de recensent in het zuiden nog te onbekend was gebleven. Da Costa had zich in dit strijdschrift radicaal tegen de tijdsgeest gekeerd en zijn afkeuring uitgesproken over het verlichtingsdenken, de wetenschapsbeoefening en het onderwijs, de verdraagzaamheid en vooral de zwakke godsdienstbeleving. Een hausse aan afwijzende teksten was hem ten deel gevallen. *De Argus* deed – zij het wat laat – met een profiel van de schrijver ook een duit in het zakje en noemde het stuk “de grootste wartaal, die nog ooit in Nederland geschreven is” (*De Argus* I: 56). Het ging het tijdschrift niet om de poëtische kwaliteit van de dichter, want die “voldeed [aan] alle bevoegde beoordeelaars, en voor den bloei der letterkunde [deed] de beste verwachting van hem opvatten” (*De Argus* I: 52). Het was het tijdschrift te doen om de religieuze strekking van Da Costa's betoog. Zijn boodschap dat de goddelijke macht boven de wereldlijke macht behoorde te staan en dat dus het christendom voor de politiek het leidinggevend beginsel diende te zijn, viel verkeerd in de aufklärungsgezinde kringen in het zuiden, waarin ook *De Argus* verkeerde. De godsdienstkwestie was daar extra precair vanwege de ontwikkelingen op het gebied van het priester- en godsdienstonderwijs: in 1825 werden in de Zuidelijke Provincies de Klein Seminarieën afgeschaft, de Latijnse scholen gesloten en het Collegium Philosophicum opende dat jaar in Leuven haar deuren. Deze ingrepen van de regering op het domein van de zuidelijke clerus waren aanleiding voor zeer felle debatten over de verhoudingen tussen het wereldlijke en kerkelijke gezag (Wils 2004: 121-125). *De Argus* deed daaraan grif mee, alleen al in het eerste half jaar plaatste de redactie negen berichten over het Collegium Philosophicum, waarvan het blad fervent protagonist was, en zeven stukken van anti-jezuïtische strekking. De opvatting van *De Argus* werd even ondubbelzinnig als radicaal naar voren gebracht. Deze kwam erop neer dat de kerk volledig vrij was in haar geloofsbeleving, maar zowel katholieken als protestanten moesten hun geloof niet aan anderen opdringen en bovendien wegblijven uit de wereldlijke macht – en dat was dus precies waar Da Costa in zijn strijdschrift uit 1823 vóór had gepleit. De ideeën over de scheiding van kerk en staat waren voor *De Argus* ook aanleiding om de jezuïeten als staatsgevaarlijk te bestempelen. De schrijver van “Iets over de Jesuiten” uit de eerste jaargang verwoordt dit aldus:

[...] de koning zorgt voor de belangen van ons dierbaar Vaderland, bevestigt de nationaliteit, vereenigt, verbindt, en, beschermt alle godsdiensten: de Jesuiten, daarentegen, bederven ons hart, ondermijnen de trouw, bedriegen de gemeente, maken de godsdienst verdacht en scherpen een wapen dat zij tegen alle weldenkende vorsten, en wij slechts tegen onze vijanden bestemd hebben; daarom zijn wij voor den Koning en tegen de

Jesuiten, daarom spreken wij met duidelijkheid en met ronde woorden, komen eerlijk voor onze zaak uit, en durven zoo wel te berispen waar het pas geeft, als te prijzen waar de eer en de waarheid dit gebieden. (*De Argus* I: 226)

De Argus schilderde de jezuiten af als “vleijers,” “verraders” en “moorde-naars” (*De Argus* III: 166) en dat is nog maar een bescheiden greep uit de kwetsende woorden die het tijdschrift tot hen richt. De jezuiten hadden sinds de heroprlichting van hun orde, na de Franse overheersing in 1814, enige pogingen ondernomen om het zuidelijke onderwijs naar zich toe te trekken en dat was voor Willem I de reden geweest om de orde opnieuw te verbieden. Desalniettemin uitten onder meer Johannes Matthias Schrant en Jan Kinker, die vanuit respectievelijk Gent en Luik de regering van de ontwikkelingen op de hoogte hielden, regelmatig hun vermoedens over zuidelijke jezuitische samenzweringen tegen de staat, al doen hun observaties zo nu en dan wel wat paranoia aan. Schrant schreef topambtenaar Pieter Van Ghert in mei 1825 dat het

[...] zeker is dat er eene samenzwering bestaat [vanuit de zuidelijke katholieke gemeenschap] tegen alles wat het gouvernement doet en tegen allen die met hetzelfde medewerken. De samenzweerdere staan in verband met de Jesuïten van Frankrijk [...]. Het is eene geestelijke maçonnerie, welke, wordt zij niet gestuit, allerverderfelijkt worden zal. Reeds bevinden zich hier eenige Jesuïten, die verspreid wonen en hier en daar in kerkelijke bediening zijn, maar hunne huizen hebben waar zij dagelijks vergaderen en veel kwaads brouwen. Waarom dit toegelaten? Waarom toegelaten dat zij in Holland hunne vorige pastorijen wederom bezetten? Kortom, er moeten ernstige maatregelen genomen worden of de gevolgen zijn niet te berekenen. (Colenbrander 8-II: 646)

Ook Kinker zag de jezuiten als bedreiging voor de verlichtingsstaat die hem voor ogen stond. In zijn brieven aan Minister Van Maanen van Justitie gebruikte hij kwalificaties als waren zij “onder alle vaandels strijdende Levieten,” “bewerker van de onheilen die op Europa wegen” en “zinneloze dweepers of dweepzucht huichelende volksberoerders” (Hanou 1988: 115). De Luikse hoogleraar suggereerde zelfs dat er banden bestonden tussen de Bilderdijkianen uit het noorden – onder wie Da Costa – en de zuidelijke katholieken, die samen het koninkrijk omver wilden werpen (Hanou en Vis 1993: nr. 267). Kinker redeneerde, net als *De Argus*, vanuit het gangbare vroeg negentiende-eeuwse concept dat literatuur, religie en politiek met elkaar in nauw verband stonden, zelfs in elkaar overliefen. Dat had te maken met de mate van afhankelijkheid van het literaire systeem ten opzichte van andere systemen in de achttiende en vroege negentiende eeuw. De literatuur en het boekbedrijf waren niet autonoom. Door-

lopend probeerde *De Argus* het godsdienstige juist wel bij de literatuur vandaan te houden. In die zin kan het tijdschrift ook als een voorloper beschouwd worden. Literatuur moest in de ogen van de redactie oorspronkelijk zijn, alleen het literaire doel dienen en vrij zijn van dogma's. De *Verzameling van gedichten voor Roomsche Katholijken* werd vanwege de "geestelijke onzin en bombast" weggezet als "een van de zotste boekjes, welke wij in lange gelezen hebben" en Da Costa noemde *De Argus* een "kinderachtigen beuzelgeest," omdat het literaire en het godsdienstige in deze teksten door elkaar liepen (*De Argus* III: 135-137; II: 252). In letterkundige kringen werd vol afschuw gereageerd op de gewelddadige toon die *De Argus* aansloeg over het religieuze thema. Samuel Iperuszoon Wiselius schreef Jan Frans Willems erover: "Uw honderdoogige Brusselaar maakt het nu en dan wat al te bond. Zyn toon, vooral over het geen godsdienst betreft, staat my dikwyls in geen deele aan. Dat punt duldt by my geen scherts, althands niet in zulken, blykbaar Volteriaanschen, geest" (Deprez 1965-68: nr. 355). Met deze verwijzing naar Voltaire doelde Wiselius op het gerucht dat de Franse filosoof meermalen op de uitroeiing van jezuiten zou hebben aangedrongen (*De Ultramontaan* 1826: 307). Geschriften als *De Argus* deden de beoogde samensmelting van de Lage Landen geen goed, vond Wiselius. Willems deelde die mening (Deprez 1965-1968: nr. 364a).

De Argus trad in debat met verschillende tijdschriften die er een andere opvatting op nahielden. *De Godsdienstoriend* en *De Ultramontaan*, beide uit de koker van de bekende katholieke emancipator Joachim le Sage ten Broek, zijn daarvan de belangrijkste. Le Sage ten Broek was fel gekant tegen de genoemde maatregelen van Willem I op het gebied van onderwijs en religie (Roegiers 1983: 32-34; Gorris 1947: 294). Hij noemde de oprichting van het Collegium Philosophicum "den grootsten slag, die immer aan de catholieke Kerk in Nederland kan worden toegebracht" (*De Ultramontaan* 1826: 508). Hoewel hij zich in zijn tijdschriften niet met de jezuiten vereenzelvigde, nam hij het wel voor hen op. De aanvallen van *De Argus* op de jezuiten en andere - in zijn ogen - religieuze fanatici betaalde Le Sage ten Broek met gelijke munt terug. *De Argus* was "nooit belagchelijker, dan wanneer hij over den catholijken Godsdienst, over de Kerk en hare instellingen en over haar bestuur spreekt - hij weet van dit alles niets en wil er toch over medepraten: nu, dit behoort tot de tegenwoordige verlichting" (*De Ultramontaan* 1826: 355). Toen *De Argus* het waagde om in het stuk "Over den invloed van het Jesuitismus - Moord van Willem I" de jezuiten de moord op Willem van Oranje in de schoenen te schuiven (*De Argus* III: 514), kreeg het blad lik op stuk in *De Ultramontaan* die de redenering van het blad als belachelijk voorstelde:

Ja, *Argus!* gij hebt gelijk, gij hebt ditmaal waarheid gesproken, de Jesuiten zijn de gevaarlijkste mensen: maar voor wie? voor sofistishe

voorstanders van ongerijmde ketterijen, voor schismatieke nieuwigheidszoekers, voor waanwijze, ijhoofdige filozofen, voor onmenselijke jacobijnen, voor vernielende revolutionairen, voor godloochevende koningsmoorders, voor schijnheilige Jansenisten.

[...]

Arme *Argus!* wij hebben innig medelijden met u: honderd oogen te hebben en toch blind te zijn; als orgaan der verlichting op te treden en door eenen *Domper* te hooren *bewijzen*, dat gij gelogenstrafte en bondig wederlegde *leugens* als bewezene daadzaken opgeeft! welk eene diepe wonde moet dit aan uw gevoelig *liberaal* hart niet toebrengen! (*De Ultramontaan* 1826: 305-306)

Deze reactie kwam *De Ultramontaan* op zijn beurt weer op een hoop onverwikelijke kwalificaties te staan (*De Argus* II: 29; III: 192).

Om zijn standpunten kracht bij te zetten, gooide *De Argus* de protestanten, ultramontanen, jezuiten en katholieken grotendeels op een hoop. Opvallend is dat ook Willem Bilderdijk in deze maalstroom werd meegesleurd. Natuurlijk stond hij als leermeester van Da Costa – en als protagonist van diens *Bezwaren tegen den geest der eeuw* – lijnrecht tegenover de religieuze opvattingen van *De Argus*. Het tijdschrift stelde deze twee voor als één doelwit en refereerde aan de verderfelijke invloed die de “zonderlinge dichter” (*De Argus* I: 52) Bilderdijk op Da Costa gehad had:

Deze groote geleerde was knorrig en oud geworden, vond zich met verstoppen geplaagd en bedacht gekheid op gekheid. Wie in Europa slechts eenigen roem had verworven, zocht hij naar de kroon te steken. Schakespear, Pope, Racine en Montesquieu wilde hij als de nietigste menschen doen voorkomen, die er immer bestaan hadden. Schiller had voor zijne beste bladzijde eene plaats in 't dolhuis verdiend. Wagenaar was een bedrieger, Siegenbeek een jongen, enz., enz. Onder die lessen werd Da Costa een man, huwde en nam den christelijken godsdienst onder de gereformeerden, aan. (*De Argus* I: 52)

Die anti-Bilderdijkiaanse stemming in *De Argus* is interessant vanwege de positie van Jan Wap binnen de redactie. Vanaf 1823 was, op instigatie van de Rotterdamse dichter Willem Messchert en de Gentse hoogleraar Jacques Louis Kesteloot, het contact tussen Bilderdijk en Wap uitgegroeid tot een hechte vriendschap. De literaire reus is voor Wap in zijn werk als dichter, criticus en pamfletist een belangrijke, zo niet de belangrijkste leermeester en stimulator geweest (Manning 1956b: 250-251). Hoe dit te rijmen met de stevige kritiek van *De Argus* op Bilderdijk? Er moet op dit vlak een onderscheid worden gemaakt tussen twee kanten van Bilderdijks intellectuele erfenis: enerzijds de literaire aanhangers met

onder andere Adriaan van der Hoop, Jacob van Lennep, Alexander Sifflé en Jan Wap en anderzijds de Réveil-kring die zich rond Bilderdijk ontspon, waarmee onder meer Isaïc da Costa, Abraham Capadose en Guillaume Groen van Prinsterer in verband stonden. Wap had met die laatsten weinig op. De kritiek op Bilderdijk in *De Argus* had dan ook betrekking op zijn religieuze wereldbeeld, maar liet zijn poëtica ongemoeid. Wap was net als Bilderdijk eveneens politiek geïnteresseerd en schreef in de Hollandse Tijd ongezouten pamfletten over de groeiende oppositie in het zuiden, bijvoorbeeld het *Antwoord aan de verdwaalden onder mijne landgenooten* uit 1828, dat te Brussel verscheen. Zijn katholicisme was uitermate vrijzinnig en had zich ontwikkeld in de geest van het Nut. Het verschil van opvattingen over de rol en aard van religie in deze periode stond de vriendschap tussen Bilderdijk en Wap niet in de weg: Bilderdijk toonde in zijn brieven interesse voor Waps activiteiten op dat vlak en respecteerde zijn redactiewerk voor het blad *Katholikon*, dat een staatsgestuurde poging was om de zuidelijke katholieken te winnen voor de godsdienstpolitiek van Willem I (Rogier 1957: 307).

Er zit nog een andere zijde aan de beoordeling van Bilderdijk in *De Argus*. Waren de meeste uitvallen tegen Bilderdijk en Da Costa met O., en dus door Visscher ondertekend, P.R. – Wap dus – oordeelde milder over Bilderdijk, zoals in de recensie over diens *Nieuwe taal- en dichtkundige verscheidenheden*: “Zijn grootste vijanden zullen erkennen moeten, dat hij tot zoodanigen arbeid niet alleen zeer bevoegd is, maar zelfs dat hij de eerste is in dat vak, de man die de taal in het hart heeft en er met gezonde hersenen over oordeelt” (*De Argus* II: 116). Hieruit is af te leiden dat ook als het om de bejegening van Bilderdijk ging, Visscher en Wap niet altijd op een lijn zaten. *De Argus* wordt vaak als vernieuwend voorgesteld, in die zin dat het als eerste Nederlandse tijdschrift een romantische literatuuropvatting propageert en daarbij Bilderdijk als ijkpunt neemt (Mathijsen 2004: 106; Hanot 1955: 279). Maar *De Argus* doet een beroep op de verbeelding van de schrijver, waar Bilderdijk het gevoel als enige bron voor ware dichtkunst beschouwt (Bilderdijk 1995: 72-75). Ook wat betreft de aandacht voor Bilderdijks werken kan dit toch wat worden genuanceerd. Visscher mat zijn afkeuring van Bilderdijk zo breed uit dat de matigende toon van Wap dat negatieve beeld niet kon ombuigen.

7. Conclusie

“Wij hadden het wel geraden: *Argus*, de anti-ultramontaanse, de ultra-liberale *Argus* is niet meer!,” berichtte *De Ultramontaan* triomfantelijk aan het begin van 1827 (*De Ultramontaan* II: 82). Een paar maanden eerder waren er al geruchten dat

“Visscher-Argus op order van hoogerhand elders verplaatst is” en dat de hoofdredacteur Brussel op korte termijn zou verlaten (Deprez 1965-1968: nr. 379). En dat gebeurde inderdaad: Lodewijk Gerard Visscher werd op de laatste dag van 1826 benoemd tot buitengewoon hoogleraar aan het door hem zo geroemde Collegium Philosophicum in Leuven, waar hij Gerrit Johan Meijer zou gaan bijstaan in de leerstoelgroep ‘Nederduitsche letterkunde en welsprekendheid.’ Visscher had die post waarschijnlijk te danken aan de goede ontvangst van zijn *Over het herstel en invoering der Nederlandsche taal* in regeringskringen (*De Argus* I: 114; *Wap* 1859: 66; Sabbe 1939: 6).⁶

Deze *move* naar Leuven betekende het einde van *De Argus* (*Wap* 1859: 70). Visscher gaf aan dat hij zich sinds zijn nieuwe baan “aan alle litterarische polemiek onttrokken heb, en mij met de waarneming mijner functiën uitsluitend bezig houde” (*Argus* 1828: 146).⁷ Het was Jan Wap die in de geest van *De Argus* het werk op recenserend vlak bleef voortzetten en het beleefdheidsbeginsel volledig aan zijn laars lapte. Dat deed hij niet, zoals Gorris in zijn boek over Le Sage ten Broek suggereert, in het tijdschrift *Katholikon*, maar in een tijdschrift dat vanaf 1828 bij de Rotterdamse firma Contze en Overbroek verscheen (Gorris 1947: 295). Het droeg de inmiddels beladen titel *Argus*. Dit tijdschrift had, naast de naam, ook qua thematiek en gewelddadige toon overeenkomsten met *De Argus*. Beide bladen waren tegen vertalingen en navolgingen, tegen gelegenheidsgedichten, tegen Yntema en zijn *Vaderlandsche Letteroefeningen*, tegen de jezuiten, tegen de *Recensent*, ook der *Recensenten* en vóór samensmelting en uitwisseling van de literatuur uit beide landsdelen.⁸

Wap was na het verscheiden van *De Argus* al eerder als redactielid gevraagd voor het meer gematigde blad *Apollo*, dat in 1827 bij dezelfde Rotterdamse uitgever het licht zag, maar hij had dat aanbod om onbekende redenen afgeslagen (De Vooijs 1947: 100). Dat tijdschrift bleef net als *De Argus* en *Argus* maar een jaar bestaan; het stond onder redactie van Jacob van Lennep en Adriaan van der Hoop. Met de laatste voerde Wap de redactie van de Rotterdamse *Argus* aan. Wap benaderde ook Jan Frans Willems voor de redactie voor zijn nieuwe tijdschrift, maar deze weigerde omdat “de hatelyke toon van dit weekblad” hem zodanig

⁶ Onder Visschers studenten bevonden zich Prudens Van Duyse uit Dendermonde en Constant Philip Serrure uit Antwerpen, evenals de uit Bergen afkomstige Waal Victor Hubert Delecourt. Zij allen zouden later een aanzienlijke rol gaan spelen in de Vlaamse Beweging (Micheels 1893: 38-39; Janssens en Steyaert 2008: 100-101).

⁷ Het lijkt erop dat Visscher toch enigszins actief is gebleven in de literaire kritiek. Hoogstwaarschijnlijk is de recensie van het *Lofdicht op de Nederlandsche taal* van Prudens Van Duyse uit 1829 in *De Nederlandsche Mercurius* van zijn hand (V[isscher] 1829: 651-655).

⁸ In tegenstelling tot wat Van den Berg beweert in *Alles is taal geworden*, was de kritiek op de gevestigde tijdschriften, en de *Vaderlandsche Letteroefeningen* van Yntema in het bijzonder, dus niet nieuw. *De Argus* uit Brussel was begonnen met het tijdschriftje-pest, en dat werd door de Noord-Nederlandse tijdschriften voortgezet (Van den Berg en Couttenier 2009: 57).

tegenstond dat hij er zelfs geen nieuwe exemplaren van wenste te ontvangen (Deprez 1965-1968: nr. 534). Deze kortlopende tijdschriften – *De Argus*, *Apollo*, *Argus*, en ook *De Nederlandsche Mercurius* en *De Vriend der Waarheid* die daar nog op volgden – veroorzaakten een hoop reuring in de Nederlandse literatuur, die op langere termijn een verandering in het literaire denken teweeg bracht. Het idee dat de huiselijke en godsdienstige poëzie plaats moest maken voor een meer romantische literatuuropvatting was door *De Argus* ingezet. Samen met de andere “kwaedaerdige beestjes,” zoals Willems de Noord-Nederlandse tijdschriften betitelde, zou *De Argus* het bedje spreiden voor het tijdschrift *De Gids* dat in 1837 verscheen en zich net als *De Argus* tegen de *Vaderlandsche letteroefeningen* zou keren. Om die reden koos de redactie onder leiding van Potgieter en Bakhui-zen van den Brink als ondertitel *Nieuwe Vaderlandsche letteroefeningen* – een stoot onder de gordel (Deprez 1965-68: nr. 534; Mathijssen 2004: 30, 109; Van den Berg en Couttenier 2009: 57).

Bibliografie

- Algemeen Nieuws- en Advertentie-blad*. 1826. 's-Gravenhage: n.p.
- Argus*. 1828-1829. Rotterdam: Contze en Overbroek.
- Berg, Willem van den, en Piet Couttenier. 2009. *Alles is taal geworden: geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Bilderdijk, Willem. 1995. *De kunst der poëzy*. Redts W. van den Berg en J.J. Kloek. Amsterdam: Bert Bakker.
- Charlier, G. 1948. *Le mouvement romantique en Belgique*. Vol I. Bruxelles: Palais des Académies.
- Clercq, Annemie de, en Ada Deprez. 1996. *Bibliografie van de Vlaamse tijdschriften in de negentiende eeuw*. Gent: Documentatiecentrum.
- Colenbrander, H. T. 1915. *Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840*. Vol. VIII, part II. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- De Argus*. 1825-1826. III Vols. Brussel: De Vroom. [Grotendeels beschikbaar via Google Books].
- Deprez, Ada, red. 1965-1968. *Brieven van, aan en over Jan Frans Willems 1793-1846*. VI Vols. Gent: Rijksuniversiteit.
- De Ultramontaan: Tijdschrift voor Dompers en Ignorantynen*. 1826. Gravenhage: Gebroeders Langenhuysen.
- Franke, Viktoria E. 2009. *Een gedeelde wereld? Duitse theologie en filosofie in het verlichte debat in Nederlandse recensietijdschriften, 1774-1837*. Amsterdam: APA-Holland Universiteits Pers.
- Froment, Charles. 1826. *Poésies*. Bruxelles: Galaud et Lejeune.
- Ghert, P. van. 1820. “Levens- en karakterschets van den dichter F. Von Hardenberg, bekend onder den naam van Novalis.” *Mengelingen van het, te Brussel gevestigd, Nederlandsch Letterkundig Genootschap, Concordia*. Brussel: Ad. Stapleaux. 100-121.

- Gorris, G. 1947. *J.G. Le Sage ten Broek en de eerste faze van de emancipatie der katholieken*. Vol. I. Amsterdam: Urbi et orbi.
- Hanot, Michel. 1955. "Literaire kritiek in 'De Argus' (Brussel, 1825-1826)." *De Nieuwe Taalgids* 48. Groningen: J.B. Wolters. 276-287.
- Hanot, M. 1990. "De Brusselse tijdschriften (1815-1846) en de Nederlandse letterkunde." *Vlaamse literatuur van de negentiende eeuw: Dertien verkenningen*. Reds A. Deprez en W. Gobbers. Utrecht: HES. 84-119. [Ook beschikbaar <via www.dbnl.org>].
- Hanou, A.J. 1988. *Sluiers van Isis: Johannes Kinker als voorvechter van de Verlichting, in de vrijmetselarij en andere Nederlandse genootschappen, 1790-1845*. II Vols. Deventer: Sub Rosa.
- Hanou, A.J., en G.J. Vis, reds. 1994. *Johannes Kinker (1764-1845) Briefwisseling*. III Vols. Amsterdam: Rodopi.
- Janssens, Guy en Kris Steyaert. 2008. *Het onderwijs van het Nederlands in de Waalse provincies en Luxemburg onder Koning Willem I (1814-1830): niets meer dan een boon in een brouwketel*. Brussel: VUBpress.
- Johannes, G.J. 1995. *De barometer van de smaak: tijdschriften in Nederland 1770-1830*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- [Jonckbloet, W.J.A.] 1838. *Iets over Ferguut, ridderroman uit den fabelkring van De Ronde Tafel uitgegeven door Professor L.G. Visscher*. Leiden: H.W. Hazenberg & Comp. 84-110.
- Jottrand, L. 1872. *Nederduitsche gewrochten van den Nederlandschen Waal*. Brussel: F. Claassen.
- Keyser, P. De. 1947. "24 brieven van K.L. Ledeganck aan Fr. Rens (1827-1833)." *Cultureel jaarboek voor de provincie Oostvlaanderen*. Gent. 163-228.
- Manning, A.F. 1956a. "Jan.-J.F. Wap in de jaren 1824-1832." *Annalen van het Tijdschriftgenootschap*. Utrecht/Antwerpen: Uitgeverij het Spectrum. 279-293.
- _____. 1956b. "Wap en Bilderdijk." *De nieuwe taalgids* 49. Groningen: J.B. Wolters. 250-256.
- Mathijsen, Marita. 2004. *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880*. Nijmegen: Van-tilt.
- _____. 1993. "Johannes Nierstrasz wordt ten grave gedragen." *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*. Groningen: Martinus Nijhoff Uitgevers. 426-431.
- Micheels, J. 1893. *Prudens Van Duyse: zijn leven en zijne werken*. Gent: A. Siffer.
- Roegiers, Jan. 1983. "De gedaantewisseling van het Zuidnederlands ultramontanisme, 1750-1830." *De kruistocht tegen het Liberalisme: Facetten van het ultramontanisme in België in de 19de eeuw*. Leuven: Kadoc. 11-35.
- Rogier, L.J. 1957. "Het tijdschrift 'Katholikon' 1827-1830." *Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde* 20. 305-351.
- Sabbe, Maurits. 1939. *Uit den taalstrijd in Zuid-Nederland tusschen 1815-1830*. Antwerpen: Lectura-uitgaven.
- Saint Jean, Valentin. 2009. "Les acteurs et les institutions de la littérature dans les régions belgiques (1814-1828)." Lic. Université Libre de Bruxelles.
- V[isscher], L[odewijk]. 1829. "[Recensie Lofdicht op de Nederlandsche Taal]." *De Nederlandsche Mercurius* 42. 651-655.
- Visscher, L. G. 1820a. *Bloemlezing uit de beste schriften der Nederlandsche dichters van de 13de tot en met de 18de eeuw*. Brussel: F.J. Hublou.

- _____. 1820b. *Mélanges de poésie et de littérature des Pays-Bas*. Bruxelles: Hublou.
- _____. 1821. *Bloemlezing uit de beste schriften der Nederlandsche dichters van de 13de tot en met de 18de eeuw*. Vol. II. Breda: W. van Bergen en Comp.
- _____. 1825. *Over het herstel en de invoering der Nederlandsche taal*. Brussel: Brest van Kempen.
- Vooijs, C.G.N. de. 1947. "Apollo, Argus en Nederlandsche Mercurius." *Verzamelde letterkundige opstellen: Nieuwe bundel*. Amsterdam/Antwerpen: Kosmos/De Sikkell. 96-115.
- Wap, Jan J.F. 1859. "Lodewijk Gerard Visscher." *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. 66-78.
- Weijermars, Janneke. 2007. "Brest van Kempen, een Hollandse boekhandelaar in Brussel 1821-1830." *De Boekenwereld* 24. 66-88.
- _____. 2009. "Neerlandistiek als bindmiddel van de natie: hoogleraar Schrant in Gent 1817-1830." *De negentiende eeuw* 1. 4-19.
- Wils, Lode. 2004. *Van Clovis tot Di Rupo: de lange weg van de naties in de Lage Landen*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

